

ЯК ПРИБОРКАТИ ІНФЛЯЦІЮ В УКРАЇНІ

Мабуть, немає іншої економічної проблеми, про яку за останній рік стільки говорили та писали, як інфляція. Якщо в 2006 році споживчі ціни зросли на 11,6%, в 2007 - на 16,6%, то у першому півріччі поточного року - на 14,9 %. Урядові експерти вважають найважливішою причиною сплеску інфляції підвищення світових цін на енергоресурси та продовольчі товари.

Однак більшість країн відчуває вплив тенденцій світового ринку більшою мірою, ніж Україна, що є нетто-експортером продовольства та має значні запаси енергоресурсів. Однак з червня 2007 по червень 2008 року споживчі ціни в ЄС зросли в середньому на 4%, тоді як в Україні – на 29,3%. До того за темпами інфляції у зазначений період Україна випередила майже всі країни СНД (за винятком Таджикистану).

Деякі дослідники вважають, що інфляція в Україні має насамперед монетарний характер. Так, на думку В.Калюжного, швидке зростання експорту в умовах відносно стабільного обмінного курсу долару призводить до надмірного приросту грошової маси, що є потенціалом майбутньої інфляції. Реалізація цього потенціалу залежить від номінального підвищення заробітної плати, що за відсутності відповідної пропозиції товарів та послуг спричиняє зростання рівня цін [1].

Однак чому в Україні підвищення попиту не стимулює зростання виробництва, як це відбувається у розвинених країнах, а призводить до розбалансування грошової та товарної маси? В.Калюжний не дає відповіді на це запитання, оскільки обмежується аналізом процесів, що відбуваються у монетарній сфері.

Ряд економістів пояснюють високий рівень інфляції насамперед штучно завищеними доходами населення. Так, на думку колишнього голови ради Нацбанку А.Гальчинського, інфляційна модель економіки сформувалася в нас із 2005 року, оскільки із цього часу темпи приросту реальної зарплати істотно перевищують темпи росту ВВП. Тому для подолання інфляції необхідно зменшити соціальне навантаження на економіку.

Витрати на оплату праці (включаючи відрахування на соціальне страхування) в 2004 році становили 6,6%, а в 2006 році - 7,9% витрат на реалізовану продукцію. Навряд чи можливо розглядати таке зростання їхньої частки як істотний інфляційний фактор.

Важливо врахувати й інше. Середня вартість години праці у ЄС (включаючи соціальні виплати, здійснювані роботодавцями) становила в 2006 році 20,35 євро [2, с.20]. Що ж, як працюємо, так і живемо, заявляють деякі економісти. Однак ця теза є помилковою. Справа в тому, що українські працівники одержують *значно меншу частку* створеного ними продукту в порівнянні з колегами з розвинених країн. Якщо в Україні частка заробітної плати у ВВП склала в 2006 році 49,4%, то відповідний показник у країнах

ЄС - в середньому 65%. Постійне вилучення у працівників значної частини необхідного продукту негативно впливає на економіку, призводить до злиденності значної частини населення, «відтоку мізків» за кордон, тому без радикальної зміни існуючих пропорцій розподілу доходів не обійтися. Це - найважливіша умова подолання бідності, збільшення обсягу внутрішнього ринку, соціальної переорієнтації економіки. Однак наближення частки заробітної плати у ВВП до рівня розвинених країн потребує випереджаючого зростання реальної зарплати порівняно із продуктивністю праці.

Щоправда, в останні роки частка заробітної плати у ВВП зросла (в 2004 вона становила 45,6%). Заклик Ю.Тимошенко до бізнесменів зрізати трошки жирку мав певний ефект. Однак, як не дивно, така зміна пропорцій викликала невдоволення ряду маститих науковців, що звинуватили перший уряд Ю.Тимошенко у політиці проїдання. Як не згадати економістів ХІХ сторіччя, розкритикованих Марксом в «Капіталі», які доводили, що підвищення зарплати розорить британську промисловість. І в позаминулому сторіччі, і зараз бізнесмени не люблять ділитися, і завжди знаходяться економісти, що обґрунтовують це теоретично.

Таким чином, можна зробити висновок: хоча зростання цін на енергоресурси, підвищення зарплати та монетарні чинники вплинули на динаміку цін, ці фактори далеко не повною мірою пояснюють причини спалаху інфляції. Існують більш важливі чинники, що чомусь випали з поля зору дослідників.

Як відомо, будь-який підприємець прагне до збільшення прибутку. На перший погляд, найпростіший шлях досягнення цієї мети - підвищення цін. Чому ж тоді в розвинених країнах ціни порівняно стабільні? Головний стримуючий фактор - механізм конкуренції. Підприємець знає, що при необґрунтованому підвищенні цін він втратить значну частину ринку.

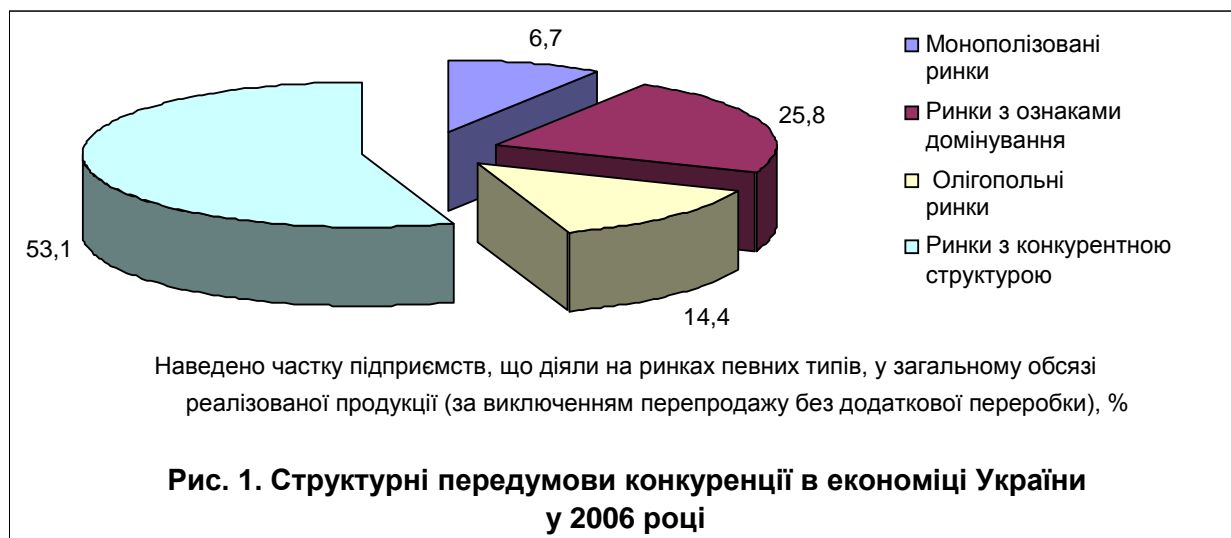
Саме формування конкурентного середовища в Україні в результаті ринкових реформ, проведених у 90-ті роки минулого століття, стало одним з найважливіших факторів, що дозволили перебороти гіперінфляцію.

А як же справа з конкуренцією зараз? Узагальнені дані про частки підприємств, які діють на ринках певних типів, у загальному обсязі реалізованої продукції в 2006 році, наведені на мал.1. Вони, зокрема, свідчать, що більше половини продукції реалізується суб'єктами господарювання, що діють на ринках з конкурентною структурою. У той же час на ринки, де структурні передумови конкуренції повністю відсутні (частка найбільшого підприємства перевищує 90%) приходиться 6,7% загального обсягу реалізації. Для порівняння, у розвинених країнах в умовах значної конкуренції створюється більше 80% загального обсягу товарів, робіт, послуг, а при відсутності конкуренції - приблизно 2 відсотки.

Існуюча структура ринків серйозно впливає на цінову політику підприємств, робить нашу економіку вразливою до інфляції. Адже якщо у підприємства, що діє в конкурентному середовищі, збільшуються витрати, його керівництво починає серйозно думати, як їх зменшити. Однак

монополіст рідко обтяжує себе такими турботами, оскільки може перекласти додаткові витрати на споживача.

Варто також врахувати, що конкурентна структура ринку ще не означає, що на ньому існує гостра конкуренція. Вона може бути обмежена в результаті формальних або неформальних угод, дій державних органів, сприятливого для виробників співвідношення попиту та пропозиції.

Джерело: Костусєв О.О. Пугачова М.В. Конкурентне середовище в Україні: стан та тенденції розвитку //Конкуренція – 2007. - №4. – С.21

У 2007 році в ході дослідження, проведеного Антимонопольним комітетом разом з Інститутом економіки та прогнозування НАН України, були опитані 1166 підприємств, розташованих у всіх регіонах країни. Одне з питань, що їм ставилося: як зміниться обсяг реалізації основної продукції, якщо її ціна збільшиться на 10%. Узагальнені відповіді на нього - в табл.1. Дані, наведені в таблиці, свідчать, що механізм цінової конкуренції в Україні працює. Близько 60% підприємств при підвищенні цін втрачають частину ринку. При цьому майже у третини підприємств при збільшенні ціни на 10% обсяг реалізації скоротиться на 10% і більше. Зрозуміло, що такі фірми не будуть підвищувати ціни без серйозних підстав.

У той же час більше 40% підприємств фактично не відчують цінової конкуренції. І не тільки в галузях, де діють суб'єкти природних монополій (транспорт, зв'язок, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води). Можливість підвищувати ціни, не оглядаючись на конкурентів, мають також підприємства видобувної промисловості, нафтопереробні підприємства, виробники коксу. Ненабагато краще ситуація в деревообробній промисловості, металургії, машинобудуванні, готельному та ресторанному бізнесі. І навіть у таких галузях з конкурентною структурою ринків, як торгівля та будівництво, приблизно третина підприємств не відчуває тиску цінової конкуренції.

ЗМІНИ ОБСЯГУ РЕАЛІЗАЦІЇ У ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ПРИ ЗМІНІ ЦІНИ

Види економічної діяльності	Зміни обсягу реалізації основної продукції при збільшенні ціни на 10% (% опитаних)		
	Зменшиться на 10% або більше	Зменшиться менш ніж на 10%	Не зміниться
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	51,8	26,8	21,4
Рибне господарство	69,2	7,7	23,1
Добувна промисловість	0,0	0,0	100,0
Обробна промисловість			
Харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	48,7	35,7	15,6
Легка промисловість	61,5	15,4	23,1
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини	37,5	12,5	50,0
Целюлозно-паперова, поліграфічна промисловість, видавнича праворуч,	55,0	5,0	40,0
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	0,0	17,0	83,0
Хімічна та нафтохімічна промисловість	48,0	8,0	44,0
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	35,5	38,7	25,8
Металургія та оброблення металу	25,0	35,7	39,3
Машинобудування	40,9	20,5	38,6
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	13,2	12,6	74,2
Будівництво	39,0	25,4	35,6
Оптова та роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	36,5	31,5	32,0
Готелі, ресторани	17,6	35,3	47,1
Транспорт і зв'язок	21,5	25,8	52,7
Фінансова діяльність	35,4	25,0	39,6
Економіка в цілому	32,1	25,6	42,3

Розраховано за: Вдосконалення Методичних рекомендацій за критеріями, які характеризують стан конкуренції на окремих ринках для галузі, регіону з включенням до об'єкту дослідження ринків наукоємної продукції: Звіт про НДР /Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики; ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України.- № ДР 0107U007035. – К., 2007. – С.205.

Зміна такої ситуації можлива лише за рахунок створення середовища, сприятливого для розвитку підприємництва, усунення або зниження бар'єрів входу на ринки. Який ж стан бізнес-середовища в Україні?

Відповідне дослідження, засноване на матеріалах опитувань 2500 підприємців із всіх регіонів України, було здійснено Міжнародною фінансовою корпорацією в 2004 році [3]. Воно показало, що серйозною перешкодою для розвитку бізнесу є дозвільна система. На той час у країні існувало приблизно 1200 дозволів, більше половини з яких були необґрунтованими. Значні ресурси відволікали перевірки: щорічно перевіряли приблизно 90% підприємств, при цьому більшість - по кілька разів. Серйозно заважала розвитку бізнесу система оподаткування. Значна частина питань у державних органах вирішувалася за допомогою хабарів: тільки 18% підприємств повідомили, що ніколи не здійснювали неофіційних виплат представникам влади.

Надія на зміну цієї ситуації на краще – найважливіша причина того, що малий і середній бізнес підтримав «помаранчеву» революцію. В 2005 році вийшли ряд Указів Президента, спрямованих на лібералізацію підприємницької діяльності, був прийнятий Закон «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності». І які результати? Якщо у 2004 році в Україні діяли 283,4 тисячі малих підприємств, то у 2007 – 324 тисячі. На перший погляд, непогано. Однак чисельність зайнятих на них скоротилася на 12% (з 1978,8 тисяч до 1748,1 тисяч)!

Причини такої дивної ситуації дозволяє зрозуміти дослідження МФК, проведене в 2006 році. По суті, єдине позитивне зрушення в бізнесі-середовищі – скорочення термінів видачі дозволів майже вдвічі. У цілому ж система регулювання бізнесу в Україні продовжує залишатися більш жорсткою навіть у порівнянні з більшістю держав СНД [4, с.8-9].

Великі надії покладали підприємці на Закон «Про основні засади державного нагляду (контролю) за господарською діяльністю», що вступав у дію з 1 січня 2008 року. Його норми давали певні можливості обмежувати сваволю «контролерів». Однак відповідно до Закону про державний бюджет на 2008 рік зі сфери дії вищевказаного Закону виведені питання контролю за податковим і бюджетним законодавством. Але ж саме податкова інспекція найчастіше перевіряє підприємців.

Збереження існуючих проблем супроводжувалося появою нових. Вони пов'язані в першу чергу з істотним посиленням рейдерства. Захоплення ряду ефективних підприємств завдали економіці значної шкоди. Слід також зазначити, що рейдерство безпосередньо впливає на інфляцію. В ринковій економіці одним з найважливіших джерел інвестицій є кошти громадян. Однак в умовах, коли надійний захист прав власності відсутній, інвестори вкладають гроші переважно в ті активи, які вилучити складніше, насамперед у нерухомість. У цьому - одна з найважливіших причин швидкого зростання цін на нерухомість в Україні, утворення «мильної бульки» на відповідному ринку. Замість того, щоб збільшувати виробництво, кошти інвесторів

сприяють зростанню попиту на будівельні матеріали й ряд інших товарів, порушуючи баланс попиту та пропозиції.

Уряд Ю.Тимошенко проголосив боротьбу з інфляцією одним із пріоритетів у своїй діяльності. Підписані меморандуми з виробниками продовольчих товарів, суб'єктами роздрібних торговельних мереж, нафтотрейдерами, що передбачають обмеження цін та торговельних націнок. Однак така практика є антиконкурентною по своїй суті. До того ж іноді це призводить до ... зростання цін. Приміром, в 2005 році уряд Ю.Тимошенко підписав меморандум з нафтотрейдерами про встановлення максимальних роздрібних цін на бензин і дизельне паливо. Відразу після цього ціни на пальне в ряді регіонів, де вони були нижче, піднялися до «рекомендованого» рівня.

На протязі січня-липня поточного року тільки органи державного контролю за цінами перевірили 10,4 тисячі суб'єктів господарювання. Однак такий тотальний контроль нічого, крім шкоди, принести не може. Підприємці давно навчилися обходити заходи з регулювання цін: за рахунок завищення витрат, а іноді й погіршення якості продукції. Куди більший антиінфляційний ефект мало зниження митних ставок, обмеження бюджетних витрат, ревальвація гривні та заходи Нацбанку, спрямовані на стримування зростання грошової маси.

Влітку 2008 року темпи зростання споживчих цін суттєво знизилися. Однак, незважаючи на оптимістичні заяви уряду, проблема інфляції далеко не вирішена. Зокрема, ціни виробників у I півріччі поточного року збільшилися на 29,4% та продовжують швидко зростати.

При виробленні дієвої антиінфляційної політики необхідно використовувати світовий досвід. Наприкінці 70-х – на початку 80-х років минулого століття США зштовхнулися зі спадом виробництва та високою інфляцією. Для боротьби з нею Федеральна резервна система впровадила жорсткий контроль за зростанням грошової маси. Однак в антиінфляційній політиці адміністрації Рейгана, обраного президентом у 1980 році, упор був зроблений на інші заходи. Було здійснено дерегулювання економіки, внаслідок чого обсяг державного втручання скоротився, посилилася конкуренція. Істотно зменшилися ставки податків, при цьому особливо виграв малий бізнес. У результаті, якщо в 70-х роках щороку виникали 393 тисячі нових корпорацій, то в 80-х роках - 645 тисяч. Протягом цього десятиліття в країні було створено більше 19 млн. робочих місць. Що ж стосується інфляції, то, якщо в 1980 році споживчі ціни зросли на 12,5%, то у 1982 - на 3,8%.

Варто згадати й власний повчальний досвід. Наприкінці 90-х років минулого століття був здійснений комплекс заходів, спрямованих на дерегулювання економіки і розвиток підприємництва. Істотно скоротився перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, зменшилась кількість перевірок, була впроваджена спрощена система оподаткування, обліку та звітності для малого бізнесу. Внаслідок цього у 2001 році в Україні діяли 234 тисячі малих підприємств, на 68% більше, ніж у 1997. Суттєво зросла і

чисельність зайнятих на них. А кількість суб'єктів підприємницької діяльності - фізичних осіб збільшилась в півтора рази. Після виходу Указу Президента від 3 грудня 1999 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» було здійснене реформування колективних сільськогосподарських підприємств в господарські структури на засадах приватної власності: фермерські господарства, приватні підприємства, господарські товариства. Отримавши право виходу з підприємств із земельними частками, селяни подвоїли розміри своїх ділянок, наданих для ведення особистого господарства.

Ці заходи сприяли виходу економіки із кризи, вплинули також на динаміку цін. Якщо у 2000 році споживчі ціни в Україні зросли на 25,8%, то в 2001 - на 6,1%, а в 2002 році спостерігалось небачене протягом багатьох десятиліть явище - дефляція (ціни зменшилися на 0,6%). На жаль, надалі програма дерегулювання була згорнута, не отримала розвитку й аграрна реформа.

Висновки.

Формування конкурентного середовища в Україні в результаті ринкових реформ, проведених у 90-ті роки минулого століття, стало одним з найважливіших факторів, що дозволили перебороти гіперінфляцію. Однак внаслідок незавершеності цих реформ, несприятливих умов для розвитку підприємництва чимало ринків монополізовано, на багатьох інших – не забезпечені рівні умови конкуренції для всіх суб'єктів господарювання.

Один з наслідків цього – менше третини українських підприємств відчують серйозний тиск цінової конкуренції (при збільшенні ціни на 10% обсяг реалізації основної продукції у них скоротиться на 10% і більше). У той же час більше 40% підприємств мають можливість підвищувати ціни не оглядаючись на конкурентів, оскільки при збільшенні ціни на 10% обсяг реалізації у них не зміниться. Це свідчить про те, що наша економіка не має внутрішнього імунітету від інфляції. Тому зовнішні шоки - підвищення цін на енергоносії, неврожай та ін. - викликають істотне зростання цін на більшість товарів.

Інфляція не є самостійною проблемою. Це - симптом того, що економіці не дають нормально розвиватися, реакція підприємців на несприятливі умови господарської діяльності.

Розвиток підприємництва та конкуренції - єдиний шлях забезпечення стабільного економічного зростання при мінімальній інфляції. Однак формування сприятливого для підприємництва середовища та справедливих умов конкуренції вимагає чітко продуманої довгострокової програми. Багато в чому тому наші уряди, що рідко перебувають у влади більше року, роблять упор в антиінфляційній політиці на адміністративні заходи та кредитно-грошові обмеження. Однак використання цих заходів для боротьби з інфляцією настільки ж ефективно, як усунення кровотечі з носа за допомогою зашморгу на шії.

Література

1. Калюжний В. Механізми розвитку та протидії інфляції в Україні // Економіст – 2008. - №6. – С. 16-22.
2. Євробиюлетень - 2008. - №7-8.
3. Бізнес-середовище в Україні – К.: Міжнародна фінансова корпорація, 2004. – 100с.
4. Бізнес-середовище в Україні – К.: Міжнародна фінансова корпорація, 2007. – 108с.